

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 16 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בגדרי שיעור עיכול בברכת המזון

קושית החזו"א כיצד שייך ברכת המזון במן

בגמ' בברכות (מח:) מבואר "דמשה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן", והקשה החזו"א (או"ח כ"ח ד') דהרי מבואר בגמ' ביומא (עה:) שהמן היה נבלע באיברים והיינו שלא היה בו עיכול כלל, וא"כ כיצד שייך ברכת הזן במן והרי ל"ש לברך ברכת המזון לאחר שיעור עיכול.

והשיג בזה על דברי המג"א (רט"ז א') בשם הכלבו שכתב דהטעם שאין מברכין ברכה אחרונה על הריח הוא משום דמיד לאחר שהריח נגמרה הנאתו דכלה הריח, וכמו של"ש לברך ברכת המזון לאחר שיעור עיכול, וא"כ קשה טובא במה שונה המן מברכת הריח והרי אף במן מיד לאחר האכילה נגמרה הנאתו.

ויש לתמוה מנ"ל להחזו"א שבמן לא היה עיכול כלל, הא שפיר י"ל שהיה בו עיכול אלא שבסופו של דבר היה נבלע כולו באיברים בלי פסולת, ולכן היה שייך לברך עליו.

ומר"ח הגרי"פ פרידמן זצ"ל (מובא בקו' פרי יעקב עמ' מב') הביא ראיה כהבנת החזו"א מרש"י על ספר יונה (מובא רק בהוצאת הר"ש ברעודא זצ"ל), שכתב על הפסוק "וימן ה' דג ליונה" דוימן הוא מלשון מן, דהקב"ה הזמין לדג לאכול "מן" שהוא מזון הנבלע

השיבוע הלך לבית עולמו הגאון רבי רפאל שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר, בנו הגדול של מרן הגר"ח שמואלביץ זצ"ל.

שמעתי מנכדו של מרן הגר"ח זצ"ל שטיינמן שליט"א (הרב מ' ברלין) שפעם קרא לו הגר"ח רפאל זצ"ל ואמר לו, יש לי סיפור מפעמים לספר לך על סבך הגדול מרן שליט"א, וכך סיפר :

תלמידי מהשיבה, בחור מבוגר בן 37 שעמד להפגש עם צעירה ממנו ב-9 שנים, בא ושאלני האם יכול הוא להנמיך ולעגל את גילו במקרה שהמשודכת תשאל אותו ע"כ במהלך פגישתם, ואמרתי לו שלדעתי יכול הוא לעשות כן ולעגל במעט את גילו.

אך כיון שהיה בדעתי להגיע לב"ב עוד קודם פגישת הבחור, אמרתי לו שאכנס למרן ראש הישיבה שליט"א ואשאל אותו ע"כ, וכשעליתי למרן שליט"א ושאלתי, ענה לי מרן, חסרון אחד היא כבר יודעת עלי: שהוא מבוגר, האם כדאי שהיא תגיד עליו שהוא גם שקרן? והוסיף הרי אם באמת היא תשאל אותו לגילו, זה לא בגלל שהיא אינה יודעת אותו, הרי וודאי היא בדקה את הגיל במחשב, אלא כיון שהיא יודעת שבני הגיל הזה פעמים רבות לא אומרים אמת ומשנים מגילם האמיתי, כל שאלתה היא בכדי לבוחנו האם הוא דובר אמת, ואכן כשנפגשו שאלה אותו המשודכת לגילו ואמר לה את גילו האמיתי.

בסופו של דבר נסגר השידוך בשעטו"מ, ובמהלך תקופת האירוסין סיפרה לו הכלה שבאמת ידעה את גילו אף לפני פגישתם, וכל מטרת שאלתה היתה כדי לבוחנו האם הוא דובר אמת.

והוסיף הגר"ח שמואלביץ לנכד מרן שליט"א: אתה ודאי מתפעל מדאיית העתיד של סבך, אך אני מתפעל שאני שנים רבות כותב על מחשב, ובכ"ז לא העלתי על דעתי שהיא תבדוק את הגיל במחשב, ודוקא סבך מרן שליט"א שבקושי יודע כיצד נראה מחשב, חשב ע"ז שהיא תבדוק את גילו במחשב !

ושימעתי עוד שכשהיו בחורים מתעצבים עם מרן הגר"ח שליט"א, היה הגר"ח שמואלביץ זצ"ל שואל אותם מה ענה להם רה"י, והיה אומר שמכל תשובה של מרן הוא מחכים יותר !

באיברים כדי שלא יעכל המזון יחד עם יונה, ומוכח להדיא דבמן לא היה עיכול כלל וכדברי החזו"א.

[אך באמת דבספר חדויותא דאורייתא הביא שדן החזו"א בראיה זו מהגמ' ביומא, ואמר דאפשר לדחותה דאף שהיה המן נבלע באיברים מ"מ היה זה בדרך עיכול אלא דלא היה בו פסולת, וכן שמעתי בשם תלמידו של החזו"א הגר"י ברטלר שליט"א שהחזו"א לעת זקנותו אמר דיש לדחות ראיה זו].

ודבר נוסף חזינן מדבריו, דנקט החזו"א דהשביעה עצמה אינה סיבה לברהמ"ז, דהרי אף שלא היה במן עיכול ודאי היו שבעים מאכילתו, ובכ"ז הק' החזו"א כיצד שייך לברך ע"ז ברכהמ"ז, אלא מוכח דס"ל דמעשה האכילה הוא המחייב בברהמ"ז, ונפק"מ גבי קטן שאכל ואח"כ גדל תוך שיעור זמן שביעה אם מחויב מדאורייתא לברך (וכבר נסתפק בזה הגרע"א בהגהותיו לשו"ע או"ח סי' קפ"ו ס"ב).

דעת החזו"א בגדר שיעור עיכול בברכת המזון

ומכח קושיא זו כתב החזו"א דמעיקר הדין צריך לברך סמוך לאכילה ממש, וכדרך שמצאנו לענין ברכות ראשונות שצריך לברך סמוך לאכילה, וכמו בברכות אחרונות של הקורא בתורה ובנביאים שצריך לברך סמוך לקריאה דוקא, ומה שמצינו דבתוך שיעור עיכול מברך ברהמ"ז אף שעבר זמן מה מסיום האכילה, הוא משום דא"ז נחשב להפסק כיון שעדיין מתעכל המזון בגופו וחשיב כמו שמברך לאחר אכילה ממש, אבל כשמברכין מיד לאחר האכילה אין זה משנה כלל שנתעכל המזון ונגמרה ההנאה.

וא"כ שפיר יכלו לברך ברכת הזן על המן כיון שבירכו הברכה מיד לאחר האכילה, ובאמת כיון דלא היה שייך בו עיכול אם הפסיקו לאחר האכילה נחשב הדבר להפסק ושוב לא יכלו לברך.

ועל קושית הכלבו כתב החזו"א דהטעם שלא תיקנו ברכה אחרונה על הריח הוא משום שא"ז ברכה כ"כ חשובה שראוי לתקן עליה ברכה אחרונה.

ונמצא דיש מחלוקת בגדר 'שיעור עיכול בברכת המזון' בין הכלבו להחזו"א, דלדעת הכלבו אין דין לברך ברהמ"ז מיד אחר האכילה, אלא דברכת המזון שייכת דוקא היכא שלא נגמרה הנאתו, והיינו כשהמזון עדיין מתעכל במעיו, אבל לאחר שנגמרה הנאתו לא שייך לברך ברהמ"ז, ולדעת החזו"א ברכהמ"ז היא מיד לאחר האכילה אלא דכל זמן שהמזון עדיין מתעכל א"ז נחשב להפסק.

והנפק"מ תהא באדם שעומד לפני סוף שיעור עיכול, דהחזו"א (שם) הביא בשם ספר 'יד אליהו' דאם חלק מברכתו יהא לאחר שיעור עיכול אינו יכול לברך, ותמה שם החזו"א על דבריו, ולפי המבואר החזו"א קאי בזה לשיטתו ולכן סבר דודאי יוכל לברך דכיון שהתחיל לפני סוף שיעור עיכול א"ז הפסק וכאילו ברח מיד לאחר האכילה, אך ה"ד אליהו נקט כדברי הכלבו דהברכה שייכת דוקא כשעדיין נהנה מהאכילה, וא"כ מה יהני שיתחיל קודם סוף העיכול הרי חלק מברכתו תהא בזמן שאינו נהנה מן האכילה.

ואפשר דנפק"מ נוספת תהא באדם שאכל והקיא, דלפי דברי הכלבו ודאי שלא יוכל לברך כיון שכבר כלתה הנאתו מן המזון, אך לדברי החזו"א כיון שא"ז תלוי בהנאתו אלא במעשה האכילה יוכל לברך, אך עדיין יש לדון בזה דאפשר שאף לחזו"א כל חיוב הברכה הוא דוקא היכא שנכנס המזון ונתעכל בתוך גופו, ולא כשהקיא.

מחלוקת הפמ"ג והמ"ב בדין סעודות גדולות

והנה במ"ב (קפ"ד יח') הביא בשם המג"א וז"ל "מה שרגילין בסעודות גדולות שיושבין כמה וכמה שעות ולפעמים יש שיעור עיכול מאכילת פת שאכלו בתחלה, אעפ"כ יוכלו לברך לבסוף ברכת המזון, כיון דבתוך משך הזה אוכלין פרפראות וכיסנין ושותין, הכל סעודה אחת היא", ומבואר דלדעת המ"ב אף שעבר שיעור עיכול מאכילת הפת, מ"מ יכול לברך ברהמ"ז כיון דהוי סעודה אחת.

אמנם בשעה"צ שם (ס"ק י"ח) הביא דהפרי מגדים הסביר דברי המג"א בפנים אחרים, אך כתב דלענ"ד הטעם הוא כמו שכתב במ"ב דנחשב לסעודה אחת, והיינו דהפמ"ג שם כתב דביאור דברי המג"א הוא דכיון שאוכל מיני פרפראות עדיין לא מתחיל אף עיכול הפת, וכיון שכך גם לאחר כמה שעות יוכל לברך.

והנה לפנ"כ בתחילת דבריו סייג המ"ב וכתב דאם לאחר שאכל הפת נמלך בדעתו לסיים הסעודה, ולאחמ"כ חזר בו והמשיך לאכול מיני פרפראות, שוב אי"ז נחשב לסעודה אחת, ולכן אם עבר שיעור עיכול מאכילת הפת אין יכול לברך ברכהמ"ז.

ולכאור' דברי המ"ב הם לשיטתו דהטעם הוא משום שהכל סעודה אחת, ולכן בנמלך לסיים הסעודה לא יחשב לסעודה אחת, אך לדעת הפמ"ג דעי"ז שאכל פרפראות לא החל העיכול, א"כ גם אם נמלך מלאכול ונחשב לשני סעודות יוכל לברך, דבמציאות כיון שאכל פרפראות עדיין לא נתעכל המזון.

מתי מתחילין ברכה אחרונה בתוך הסעודה או לאחריה

אך עיקר הטעם של המ"ב צ"ב דמה מהני דהוי סעודה אחת הא מ"מ עבר שיעור עיכול לפת ולא תעלה הברכה על זה.

ונראה שיש לחקור אימתי חל חיוב ברכה אחרונה, האם מיד לאחר שאכל שיעור אכילה כבר חלה עליו חובת ברכה אף באמצע הסעודה, או דכל חיוב ברכה אחרונה הוא רק בסיום הסעודה דרק אז חלה עליו חובת ברכה, ומסתברא דלדעת החזו"א דחיוב ברכה אחרונה היא סמוך לאכילה מיד, ממילא חיוב הברכה חלה רק בסיום הסעודה.

ונראה דזהו טעם המ"ב דבסעודות גדולות לא איכפת לן שעבר זמן עיכול מהפת משום שהכל סעודה אחת, דס"ל כדברי החזו"א שהברכה נתקנה לאחר האכילה וכיון שהכל נחשב לסעודה אחת גדולה מקומה של הברכה היא לאחר הסעודה, ואולם לדעת הכלבו הנ"ל כיון שכלתה הנאתו מהפת לא יוכל לברך, אלא א"כ נימא כהפמ"ג דעי"י אכילת הפרפראות לא התחיל העיכול.

ובאמת נראה דהפמ"ג נקט כדברי הכלבו, ולכן סבר דדוקא משום זה שעדיין לא נתעכל הפת יוכל לברך אף בסוף הסעודה ולא מטעם סעודה אחת.

ונפק"מ למעשה נוספת היא (כ"כ בשו"ת שבה"ל ח"ז סי' כז), אם אכל שאר מיני מזונות או מיני פירות חוץ מלחם, והמשיך לאכול מינים אחרים לאחר שעבר שיעור עיכול מהמינים הראשונים, דלדעת המ"ב לא יוכל לברך על הראשונים דכל סברת 'סעודה אחת' שייכת דוקא בלחם שהכל נגרר אחר הפת וברהמ"ז פוטרת אף את שאר המינים, אך לדעת הפמ"ג כיון שבמציאות משום שאוכל מינים נוספים עדיין לא נתעכל המינים הראשונים שוב יוכל לברך אף על הראשונים (עי' פסקי תשובות תקצ"ד).

ולפי"ז יש לתמוה על מנהגו של מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל בליל הסדר, שהקפיד לאכול מיני ירקות בתוך ההגדה כדי שלא יעבור שיעור עיכול הכוסות הראשונים עד שיברך ברכה אחרונה, ולדעת המ"ב לא הרויח מאומה, כיון שביין ל"ש הסברא של 'סעודה אחת' ואכילת הירקות לא מצרפת ועוזרת מאומה.

מהותו של המן

ובעצם מהותו של המן חקר רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א (טעמא דקרא – בשלח), האם תכונות המן היו שוות ורק טעמו השתנה לפי רצונות האנשים, או שהמחשבה היתה משפיעה אף על תכונות המן, ולדוגמא אם אדם היה רוצה לחם המן היה נהפך ללחם באופן גמור, וכן בכל המאכלים.

והוכיח מהספרי (המובא ברש"י בפרשת בהעלותך) שכתב דהמן היה משתנה לכל הטעמים, חוץ מה' מינים הקישואין והאבטיחים כיון שהם קשין למיניקות, ומוכח דאף תכונות המן היו משתנות, דדחוק מאוד לומר שרק טעם קישואין מזיק למיניקות בלי שהתכונות עצמן ישתנו.

ולפי"ז כתב לתרץ קושית החזו"א הנ"ל, דכיון שאם חשב על לחם נהפך המן ללחם גמור, ודאי שאף עיכול היה בו ככל לחם ולכן יכלו לברך עליו ברהמ"ז.

ולפי"ז אף אין ראיה מרש"י ביונה הנ"ל, דשם אכל הדג מן רגיל ללא מחשבת אדם, ומן כזה היה נבלע באיברים מיד אף ללא עיכול, ומה שכתבה הגמ' ביומא דמשה תיקן ברכת הזן על המן היינו במן שחשב עליו ללחם ונהפך ללחם ממש הדורש עיכול, ושו"ר שכבר קדמו במהר"י ענגיל בגליוני הש"ס שם, ותלה זאת במחלוקת ביומא שם אם טעמו לבד נהפך או טעמו וממשו.

אך יל"ע בדבריהם דאף אם נימא דברכו ברכת הזן על מן שטעמו בו טעם לחם, מ"מ צ"ע איך ברכו על זה ברהמ"ז הלא אינו לחם מחמשת מיני דגן, וכבר כתב הריטב"א בקידושין (ל"ח ד"ה אלמא) והאבן עזרא (שמות יב כה) שלא היה שייך לצאת יד"ח מצה במן כיון שאינו מחמשת מיני דגן, וכן כתבו התוס' במנחות (מה: ד"ה קרבו) שהטעם שלא היו מקריבים שתי הלחם במדבר משום שלא היה לחם רק מן.

וע"כ נראה שברהמ"ז אינו חיוב על לחם דוקא אלא על האוכל המזין, וכיון שבמדבר האוכל המזין היה מן ברכו עליו ברהמ"ז, ושונה ממצות אכילת מצה ושתי הלחם דצריך דוקא לחם מחמת המצוה, ורק לאחר תקופת המדבר שהלחם הוא האוכל העיקרי, אף לברהמ"ז צריך דוקא לחם מחמשת מינים, ודוגמא לדבר מה שאמר מרן החזו"א זצ"ל שאדם חולה שאוכל רק ירקות יכול לעשות קידוש ונחשב קידוש במקום סעודה דזהו הסעודה שלו, וא"כ בירכו ברכת הזן על כל מן אף שלא היה בו טעם פת ונבלע באיברים בלא עיכול, וראיית החזו"א עומדת וקיימת.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

לע"ז

אבי צחק בן אליהו מו"ביה - נלב"ע י"א אלול
ואמי רבקה בת אברהם משה - נלב"ע י"ב אלול
נתרם ע"י בנם שיחי'